

VU Research Portal

Wat er op het spel staat. Over de anti-humanistische consequenties van sciëntisme
van den Brink, G.

published in

Sophie
2013

document version

Early version, also known as pre-print

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van den Brink, G. (2013). Wat er op het spel staat. Over de anti-humanistische consequenties van sciëntisme. *Sophie*, 3(5), 63-68.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Wat er op het spel staat

Over de antihumanistische consequenties van sciëntisme

Niet alleen gelovigen hebben een probleem als het sciëntisme waar is. Het heeft nogal wat consequenties als alleen de wetenschap ons zou kunnen vertellen waar wij mensen vandaan komen, waar we naar toe gaan, waartoe we op aarde zijn, of we vrij zijn, wat goed en kwaad inhouden, of er een God is – dan wel waarom dat allemaal verkeerde vragen zijn.

Het gangbare idee van wat sciëntisme inhoudt is nogal smal, alsof alleen christenen er een probleem mee zouden hebben. Toen onlangs aan de Vrije Universiteit het Abraham Kuyper Center werd opgericht en een grootschalig onderzoek aankondigde naar het verschijnsel sciëntisme, stond niet iedereen te juichen. Hoewel er een gigantisch bedrag was ‘binnengehaald’ vanuit een extern onderzoeksfonds (de Templeton Foundation, die zoals het hoort onderzoek aanstuurt vanuit goede vragen en niet vanuit gewenste antwoorden), werden hier en daar toch wenkbrauwen gefronst. De gedachte bleek in de lucht te hangen dat het sciëntismeproject op de een of andere manier ideologisch geladen zou zijn. Uit angst dat hun geloof aangetast wordt, zouden gelovigen de wetenschap via zo’n project terug willen roepen in haar hok. Maar dat is te smal gedacht. Ook voor niet-gelovigen staat er in het sciëntismedebat namelijk veel op het spel, en ook voor hen is het debat dus uiterst relevant.

De genoemde versmalling lijkt het gevolg van een populaire redenering die ongeveer als volgt verloopt. Eerst had je het creationisme, het alternatief voor de evolutietheorie waar veel christenen zich aan committeerden omdat het gemakkelijker te rijmen was met de Bijbel. Toen dat niet goed meer werkte, kreeg je Intelligent Design – een beweging die weliswaar belangrijke delen van de evolutietheorie accepteerde, maar tegelijk meende te kunnen aantonen dat bepaalde biologische verschijnselen teruggingen op een ontwerp van Hogerhand. Na een kortstondige *boost* bleken er echter ook aan ID zoveel haken en ogen te kleven, dat weldenkende christenen zich er van afkeerden. Maar wat moesten ze dan nu? Je kunt immers moeilijk in twee werelden leven zonder op een of andere manier een verbinding te leggen. En ziedaar: het sciëntismedebat. Dat kwam als geroepen. Christenen zijn zo ver dat ze de gangbare wetenschap volledig aanvaarden, maar nu beginnen ze te roepen dat er wel *grenzen* zijn aan wat de wetenschap kan vaststellen, en dat het belangrijk is die grenzen in de gaten te houden. Daar zal dan wel achter zitten, dat ‘ze’ aan gene zijde van die grenzen ongestoord willen blijven ‘geloven’.

In deze redenering wordt er dus van uitgegaan dat het bekritisieren van sciëntisme speciaal iets is voor gelovigen. Die gedachte rust echter op een misverstand dat niet helemaal onschuldig is. Als de strikte koppeling van antisciëntisme en godsdienstig geloof boven de markt gaat zweven, kan dat rare consequenties krijgen. In Nederland werkt het vandaag immers vaak zo, dat als gelovigen met elkaar ergens op tegen zijn (een abortuskliniek die naast een kerk komt, of wat dan ook), een meerderheid van de bevolking in dat enkele feit al reden ziet om er dus vóór te zijn. Daar hoeft je dan verder inhoudelijk nauwelijks meer over na te denken. Het omgekeerde gaat natuurlijk ook op: als gelovigen met elkaar ergens vóór zijn (zoals het instandhouden van de zondag als collectieve rustdag), is dat voor steeds grotere groepen reden om te denken dat het wel uit de oude doos zal komen, zodat *zij* zich er zonder de argumenten te toetsen tegen kunnen keren. Als het sociologisch ook in dit geval zo werkt, spant een themanummer over (of eigenlijk: tegen) sciëntisme door christelijke denkers in een christelijk tijdschrift het paard dus achter de wagen. Het maatschappelijk

effect zal (als het er al is) averechts zijn: veel Nederlanders zullen een bijzonder soort sympathie gaan opvatten voor het sciëntisme.

Maar is dat terecht? Is de poging om alternatieven te ontwikkelen voor een sciëntistische benadering van wetenschap en cultuur inderdaad het nieuwste christelijke speeltje, waar je als niet-christen het beste maar bij uit buurt kunt blijven? Ik wil laten zien dat dit allerm minst het geval is, omdat ook belangrijke groepen niet-gelovigen vanuit hun levensbeschouwing problemen hebben of zouden moeten hebben met sciëntistische claims. Om dit te onderbouwen kijk ik eerst naar wat een levensbeschouwing eigenlijk is, om van daaruit wat nader in te zoomen op één exemplaar van deze soort: het humanisme.

Wat is een levensbeschouwing?

Filosoof Vincent Brümmer definieerde een levensbeschouwing ooit kernachtig als ‘het totale complex van normen, idealen en eschatologische verwachtingen in het licht waarvan iemand zijn levenshouding richt en beoordeelt’.¹ Ik maak twee kwalificaties bij die definitie. Ten eerste: het woord ‘eschatologisch’ is strikt genomen overbodig; het heeft ook te zeer een theologische kleur om *alle* levensbeschouwingen te kunnen omvatten. Ik stel voor het te laten vervallen. Ten tweede: het is niet helemaal duidelijk wat het werkwoord ‘richten’ in de definitie betekent. Wat houdt het in om een levenshouding te *richten*? Ik stel voor in plaats hiervan te spreken over het *bepalen* van je levenshouding. Mijn voorstel voor de definitie van een levensbeschouwing luidt dus:

Een levensbeschouwing is het totale complex van normen, idealen en verwachtingen in het licht waarvan iemand zijn levenshouding bepaalt en beoordeelt.

Vragen als ‘wat moet ik doen?’, ‘wat is de zin van de dingen en van de situaties waarin ik verzeild raak?’ worden in principe gesteld en beantwoord binnen het kader van een levensbeschouwing. Nu klinkt dat tamelijk massief. In de praktijk is onze levensbeschouwing niet altijd consistent, en kunnen de normen, idealen en verwachtingen die haar bepalen sterk variëren door de tijd heen. Ons postmoderne culturele landschap staat er zelfs om bekend dat dit laatste veel vaker gebeurt dan voorheen; denk maar aan de enorme wisselingen in de aanhang van op een klassieke levensbeschouwing gebaseerde politieke partijen. Brümmer wijst er echter op dat een levensbeschouwing strikt genomen alleen dan goed kan werken, wanneer ze innerlijk consistent is. ‘Wanneer een levensbeschouwing contradictoire normen bevat, kan hij [sic] immers geen ondubbelzinnig antwoord geven op de vraag welke dingen en situaties goed te keuren zijn en welke daden en gezindheden geboden zijn. Contradictoire idealen zijn ook niet na te streven’.²

Hoe komt nu de noodzakelijke samenhang in een levensbeschouwing normaal gesproken tot stand? Deze is volgens Brümmer in hoge mate te danken aan de *grondovertuiging* die eraan ten grondslag ligt. In officiële levensbeschouwingen is die grondovertuiging niet moeilijk aan te wijzen. In het christelijk geloof gaat het om het bestaan en de wil van de God van de Bijbel, in de islam is het Allah of de Koran, in het rationalisme de Rede, in het klassieke marxisme de klassenloze maatschappij, et cetera. Telkens betreft het één entiteit x – waarbij x een (bovennatuurlijk) persoon kan zijn, een ervaring, een ideaal of nog wat anders – die belangrijker geacht wordt dan alle andere. Deze entiteit neemt binnen een levensbeschouwing een unieke positie in omdat, in Brümmer's

---

¹ Vincent Brümmer, *Wijsgerige begripsanalyse. Een inleiding voor theologen en andere belangstellenden*, 3e druk, Kampen 1989, p.141.

² Brümmer, *Wijsgerige begripsanalyse*, p.142.

onvolprezen formulering, het *zinbepalend primaat* eraan toekomt. Dat wil zeggen dat de houding die ik ten opzichte van alle dingen, situaties en keuzes in mijn leven aanneem, wordt bepaald door de relatie waarin deze dingen, situaties en keuzes staan tot x. Zijn ze met x in overeenstemming, dan zal ik ze als zinvol en positief beoordelen; staan ze daarentegen haaks op x, dan zal ik ze juist afkeuren. Natuurlijk is het niet altijd op voorhand duidelijk hoe de dingen, situaties en keuzemogelijkheden die ik op mijn levensweg tegenkom zich tot x verhouden. Dat is precies de reden waarom alle levensbeschouwelijke tradities hun dogmatici en ethici (of ideologen en filosofen) hebben. Zij helpen de aanhangers van de betreffende traditie om coherentie aan te brengen in de manier waarop ze hun leven inrichten.

Een interessante vraag is nu of *iedereen* een levensbeschouwing heeft. Terecht antwoordt Brümmer daarop: niet in dezelfde mate, want niet iedereen staat even reflectief in het leven. Van een levensbeschouwing is alleen sprake voor zover geprobeerd wordt aan de eigen levenshouding enige samenhang te verlenen en die te verantwoorden. Daarbij lijkt het goed mogelijk om er niet één zinbepalend primaat op na te houden maar verschillende. Wat in mijn gezin van belang is, is weer wat anders dan wat op mijn werk bepalend is of in mijn vrije tijd de doorslag geeft. In zo'n geval is mijn levensbeschouwing voor mijzelf en anderen dus niet direct eenduidig. Er kunnen zich echter altijd (crisis)situaties voordoen waarin ik moet kiezen. Als mijn partner mij vertelt dat ze bij mij weggaat wanneer ik niet minder ga werken, doet zich zo'n situatie voor. Als mijn arts mij vertelt dat ik nog maar enkele maanden te leven heb, eveneens. Ik word dan gedwongen na te denken over welk ideaal, welke persoon of welke entiteit voor mij het grootste gewicht in de schaal legt.³ Vandaar dat vaak juist in crisissituaties duidelijk wordt waar ons hart ligt. Toen Augustinus wekenlang van streek was en onophoudelijk moest huilen vanwege het overlijden van een goede vriend, besepte hij dat hij het zinbepalend primaat bij de verkeerde persoon gelegd had: 'O verdwazing, die mensen niet op mensenmaat weet lief te hebben!'⁴

Kortom, het is mogelijk om het zonder levensbeschouwing te stellen; het is mogelijk om dat niet te doen maar wel het zinbepalend primaat in je leven bij verschillende entiteiten te leggen; het is mogelijk om het zinbepalend primaat officieel bij één entiteit te leggen maar in de praktijk toch meerdere heren te dienen; het is mogelijk één heer te dienen maar toch niet steeds scherp te zien hoe de dingen in verband staan met dit zinbepalend primaat; en het is mogelijk om dat wel te zien maar er vervolgens niet naar te handelen.⁵ Voor zover één van deze mogelijkheden op ons van toepassing is, slagen we er echter niet in ons leven 'heel' te houden en leiden we in zekere zin een gespleten bestaan. Daarmee is het belang én de aantrekkingskracht van levensbeschouwingen gegeven: ze helpen ons om eenheid, samenhang en structuur aan te brengen in de wijze waarop we ons leven inrichten, en onze levenshouding zo goed als we kunnen te verantwoorden.

Sciëntisme als antihumanistische levensbeschouwing

Laten we nu wat verder ingaan op enkele 'officiële' levensbeschouwingen, dat wil zeggen levensbeschouwingen waarbij het zinbepalend primaat niet toegekend wordt aan iemands eigen carrière, man, vrouw of kinderen, maar aan een hogere entiteit of ideaal dat door anderen gedeeld kan worden. Op dit punt doet zich een merkwaardig misverstand voor. De gangbare gedachte is namelijk, dat je op dit niveau een heleboel godsdienstige levensbeschouwingen hebt en dan

---

³ Brümmer, *Wijsgerige begripsanalyse*, p.144.

⁴ Augustinus, *Belijdenissen* IV 7, 12; vgl. IV 9, 14.

⁵ 'Er zijn velen die intellectuele paleizen bouwen, terwijl zij zelf er in krotten naast wonen'. Brümmer, *Wijsgerige begripsanalyse*, p.144.

daarnaast nog het atheïsme. Voor wie niets (meer) heeft met godsdienst is er dus een simpele oplossing: in dat geval word je atheïst. Dan heb je ook een solide levensbeschouwing, alleen zonder (een) God. In het licht van bovenstaande analyse van wat een levensbeschouwing is, is echter gemakkelijk in te zien waarom deze gedachte onjuist is. Atheïsme is strikt genomen helemaal geen levensbeschouwing, omdat het begrip slechts aangeeft waar het zinbepalend primaat *niet* aan wordt toegekend – namelijk aan (een) God. De atheïst parasiteert in zekere zin slechts op bestaande theïstische levensbeschouwingen. Het is volstrekt onduidelijk waaraan zij het zinbepalend primaat *wel* toekent – of het zou moeten zijn aan de bestrijding van elk theïsme. Maar in dat laatste zullen slechts weinig atheïsten het doel van hun leven zien. In de praktijk houden atheïsten er dan ook *andere* zinbepalende primaten op na, en hangen zij afhankelijk daarvan verschillende levensbeschouwingen aan. Misschien moeten we zelfs zeggen dat er minstens zoveel atheïstische als godsdienstige stromingen bestaan die elkaar onderling uitsluiten.

Laten we ter illustratie even inzoomen op twee levensbeschouwingen die zich doorgaans als atheïstisch beschouwen: het humanisme en het sciëntisme. Wie op de website van het Humanistisch Verbond wil nagaan of hij een humanist is, krijgt het volgende te lezen: ‘Het Humanistisch Verbond beschouwt humanisme als een levensbeschouwing die bij het interpreteren van de wereld en de plaats van de mens uitgaat van de “redelijke en zedelijke vermogens” van de mens’.⁶ Deze zin wordt vervolgens wel op diverse manieren gekwalificeerd, maar geeft toch helder aan waar binnen het humanisme het zinbepalend primaat ligt: bij de mens met zijn rationele en morele (‘redelijke en zedelijke’) vermogens. Daarbij moet vermoedelijk niet aan de individuele mens gedacht worden (‘ieder voor zich’), maar aan de mensheid als geheel. Elders op de website wordt het zo gezegd: ‘Het humanisme is een levensbeschouwing die uitgaat van de waardigheid van mensen en haar inspiratie vindt in menselijke vermogens’. Wat men hier ook van vindt, we hebben hier in elk geval van doen met een heldere grondovertuiging van waaruit zin en samenhang te verlenen valt aan het menselijk leven. Het humanisme staat veel steviger dan het levensbeschouwelijke knip- en plakwerk waar de gemiddelde postmoderne burger zich van bedient.

Hoe is dit nu bij het *sciëntisme*? Dat laat zich evenzeer als een atheïstische levensbeschouwing typeren, maar dan één die aan de wetenschap het zinbepalend primaat toekent. Natuurlijk kan dat nog weer op heel verschillende manieren uitgewerkt worden, maar in de praktijk tekent zich hier een strakke lijn af. Zo laat de wetenschap volgens sciëntisten zien dat menselijke rationaliteit in feite een fictie is: wij *dénken* wel dat we beslissen en handelen op basis van goede redenen, maar in feite zijn dat mentale reconstructies achteraf van wat in werkelijkheid onpersoonlijke neuronale processen waren. Iets soortgelijks geldt voor onze moraliteit. Onze intuïties aangaande goed en kwaad hadden ooit (en hebben misschien nog) belangrijke evolutionaire voordelen, maar gaan niet terug op werkelijk bestaande normen voor goed en kwaad. Kortom, menselijke redelijkheid en zedelijkheid zijn illusies. Met de bekende titel van Dick Swaab: wij zijn ons brein – en ten diepste niet meer dan dat.

Het zal duidelijk zijn dat dit sciëntisme volstrekt ingaat tegen datgene wat voor een rechtgeaard humanist de hoogste waarde vertegenwoordigt: de menselijke vermogens van redelijkheid en zedelijkheid. Dat zijn volgens de sciëntist immers luchtkastelen. Omgekeerd zal een rechtgeaard sciëntist steigeren als hij de website van het Humanistisch Verbond bezoekt. Alles in hem komt in opstand, of zou in opstand moeten komen, tegen wat hij daar leest. Want het spot met wat hem lief en dierbaar is, namelijk met (wat hij ziet als) de stand van zaken in de wetenschap.

---

⁶ Zie www.humanistischverbond.nl (bezoekt op 30 juli 2013); het lijkt me dat de definitie van humanisme die het HV hanteert breed geaccepteerd is.

Spreken over 'menselijke waardigheid' komt hem in het licht daarvan voor als vroom geneuzel. Kortom, sciëntisme en humanisme mogen beide atheïstische levensbeschouwingen zijn, zij kunnen niet sterker van elkaar verschillen als het gaat om de vraag wat ons bestaan de moeite waard maakt, wat een goed leven is en waar het in ons handelen op aankomt. Of de humanist er uiteindelijk in kan slagen de basiswaarden van rationaliteit, moraliteit en menselijke waardigheid te waarborgen zonder een beroep te doen op een transcendente God, is een andere vraag, waarover een bijzonder zinvol gesprek te voeren zou zijn. Dat niet alleen christenen maar ook grote groepen atheïsten qualitate qua een probleem hebben met sciëntisme, mag echter in het licht van het bovenstaande duidelijk zijn.